

Kontrakultura

Theodore Roszak:

Naprijed, Zagreb 1978., 236 stranica

»Ako njih upitate, oni će vam vjerojatno odgovoriti da su revolucionari. No ovdje treba imati u vidu da riječ revolucionar ima jedno značenje u anglosaksonskim zemljama a drugo u ostalim zemljama svijeta. Amerikanci opravdano smatraju da su oni pravi revolucionari, jer ovom rječju označavaju i pojavu novog deterdženta na tržištu. Ako riječ upotrebljavamo u njenom evropskom značenju, onda je očito da mladi ljudi o kojima je riječ nisu revolucionari. To su većinom djeca imućnih roditelja, koja napuštaju školu i porodicu i žive zajednički u posebnim četvrtima nastojeći da organiziraju život na principima koji su sasvim suprotni onima na kojima počiva porodica srednje klase. Najkraće rečeno to je protest protiv dominacije novčanih vrijednosti u sistemu života, dakle pokušaj da se pliva protiv struje.« (I. Kuvačić, Obilje i nasilje, str. 97)

Američki sociolog Theodore Roszak prikazao je u ovoj knjizi presjek američkog društva, eksplicirajući svoja razmišljanja na kontrakulturnim pokretima mladih.¹ Knjiga je napisana 1969. godine (*Uz The Making of a Counter Culture* idu još i *Unfinished Animal* i *Where the Waste Land Ends*), pa ima sve mane i vrline spisa s mirom aktualnosti. Uz neposrednost i život provlači se tu i tamo i po neka nedosljednost kao i površna ocjena. Roszak pripada kritičkoj grupi američkih teoretičara. Poput Millsa, Bottomorea i Goodmana i kod njega je u središtu pažnje razmišljanje o tehnokratskom društvu. Negiranje tradicije, crnačko pitanje, kritika tehnokratizma, zanimanje za spontano i iracionalno, egzotika istoka, kriza zapadne civilizacije su okvir u kojem je analiziran bunt mladih. Kriza univerziteta i obrazovanja, ekspanzija znanja i istovremeno usko specijaliziranje, centralni su problemi pobunjene generacije. Komercijalizirana vulgarizacija čak i ljudskog života pošast je protiv koje se diže mlada generacija. To je sukob s roditeljskim vrijednostima i kulturnim obrascima srednje klase koja je oslonac američkog kapital-odnosa. Razmotrit ćemo samo neke trenutke koji nam se u ovoj knjizi čine najvažnijima ne upuštajući se u opširna prikazivanja svih poglavlja. To su problemi tehnokracije, kontrakture i kulture te sukobi generacija, odnosno klasa.

Prvo što se nameće kod Roszaka jest preispitivanje otuđenja u tehnokratskom društvu. Generacija koja se pobunila je dijete tehničkog progressa i znan-

* Knjiga je podijeljena u osam poglavlja s Dodatkom i zanimljivim Bibliografskim bilješkama. To su *Djeca tehnokracije*, *Invazija kentaura*, *Dijalektika oslobođenja: Herbert Marcuse i Norman Brown*, *Putovanje na Istok . . . i gledišta s onu stranu: Allen Ginsberg i Alan Watts*, *Prividna beskonačnost: Upotreba i zloupotreba psihedeličkog iskustva*, *Istraživanja utopije: Vizionarska sociologija Paula Goodmana*, *Mit objektivne stvarnosti, Oči tijela, oči vatre*. Prijevod je vrlo dobro napravio Slobodan Drakulić, a knjizi je dodana rasprava Antuna Zvana o novoj ljevici.

stvenih odnosa. To društvo secira Roszak. On ga demaskira i time mu se suprotstavlja. Tekstovi u ovoj knjizi su protest protiv pretvaranja ljudskog društva u puki proizvodni pogon. Ono tako gubi svaku humanost i postaje pogon za ostvarivanje profita. Možda malo pojednostavljeno ali »zla jednostavno dolaze od neograničene trke za profitom« (str. 29). Jasno je da u toj trci gubi čovjek. A njime upravlja tehnokracija. Njezina vlast počiva na znanstvenoj obradi svijeta i odnosa. Ključni problem je paternalizam ekspertize. Vladavina eksperata zasnovana je i na otuđujućoj specijalizaciji kojom znanstvena formula dobiva nadnaravnu, fetišiziranu moć. Ekspert je samo kotačić u sistemu manipulacije, najčešće i sam manipuliran. Njegova je uloga **kontrola**. Uzmimo hrpe socijalnih radnika i sociologa. Oni su plaćeni od tehnokracije da integriraju jedinku u društvo koje ima svoje norme. »Pod tehnokracijom postajemo najznanstvenije od svih društava, a ipak ljudi širom 'razvijenog svijeta', pokut Kafkinog K-a, u sve većoj mjeri postaju zbunjeni potčinjenici nedokučivih zamaka u kojima zagonetni tehničari čaraju njihovu sudbinu.« (str. 21) Tehnokracija uljuljkuje u san s dubokim (jasno, lažnim) osjećajem sigurnosti. Najneukusniji je osjećaj demokracije i slobode. Javno mišljenje ne postoji jer je kontrolirano iz centara. Sve što se piše, pjeva, slika ili snima ide pod strogu kontrolu. Dobro organizirani centri u kojima su zaposleni izvrsni stručnjaci proizvode svijest. Informacije se puštaju samo u strogo predviđenom obliku. Roditeljska generacija to prihvaća. Ideologija jednog, početnog centra ujka Baje (Unce Duck) stvorena u Disneyevim studijama duboko je u mislima srednje generacije. »Oni ne samo da osiguravaju kruh u izobilju nego je taj kruh mekan kao svila: nije potreban napor da bi se sažvakao, a još je obogaćen i vitaminima«, (str. 21 i dalje). Ironično, ali pogađa centar. Tako tehnokracija pojačava poslušnost i oslabljuje racionalnost protesta. To je Roszak izvrсно uočio, a sam pokret intuitivno osjetio i odgovorio iracionalnim reakcijama ponekad dovedenim do bizarnosti. Stoga Roszak dosta prostora posvećuje upravo iracionalnim elementima u poglavljima 4, 5, 6 i 8. Tehnokracija je na taj način, paradoksalno, sposobna da integrira **svaki oblik nezadovoljstva**. Kako smiješno izgledaju grupe hipija oko kojih se okupljaju turisti u kratkim hlačama, s box-kamerama. Dovrtljivi kapital i tu je pronašao mogućnost profita.

»Pod tehnokracijom podrazumijevam onaj društveni oblik s kojim industrijsko društvo dosiže vrhunac svoje integracije. To je ideal koji se obično ima na umu kad se govori o modernizaciji suvremenosti, racionalizaciji i planiranju. Temeljeći svoju djelatnost na tako besprijekornim imperativima kao što su zahtjev za efikasnošću, socijalnom sigurnošću, širokom koordinacijom ljudi i resursa, sve većim obiljem i sve impresivnijim manifestacijama kolektivne ljudske moći, tehnokracija pokušava pokrpati anakronističke rascijepa i naprsline industrijskog društva.« (str. 16). Pogledajmo bitne točke ovog određenja tehnokracije. To su, u prvom planu, sociopsihološke odrednice. Pođimo od toga da je bit epohe određena proizvodnim odnosima. Roszak ništa ne govori o sukobu klasa. Ova je, uvjetno rečeno, definicija i pozitivistička. Taj problem je daleko dublje postavio Galbraith svojim raspravljanjem o tehnostukturama (vidi u »Nova industrijska država«). Kod Roszaka prevladava psihijatarski problem uklapanja, manipulacije ljudima a to je i oštra osuda totalitarizma.

Mladi su se pobunili protiv kulturnih obrazaca roditeljske generacije. **Porodica** je dovedena u pitanje kao glavni čuvar poretka. Kritika porodice je polivalentna i tu je u neku ruku trag W. Reicha koji je autoritarnu, represivnu porodicu smatrao osnovom represivnog društva. Roszak primjećuje da je ta srednjoklasna, malograđanska porodica u svom okrilju rodila pobunjenike. Amerika proizvodi među svojom omladinom pobunjenike, potencijalne revolucionare. A tko su ti? Po Roszaku: »Radnička klasa iz koje su se tradicionalno regrutirali sljedbenici radikalne ideologije sada niti vodi niti slijedi, već nepokolebivo igra

na sigurno, ona je najpostojaniji oslonac etabliranog poretka.« (str. 35) Čini se da ovdje Roszak ima pravo. Izmanipulirana radnička klasa izgubila je klasnu svijest koja je utopljena u svijesti (nametnutoj) o potrebi za posjedovanjem. Međutim, može se prigovoriti Roszaku da nigdje nije pobliže odredio klasu. Nejasni su njegovi stavovi o strukturi klase, a to je zamučeno i promatranjem i crnačkog pokreta, kao par exelence radničkog, što ovaj, dakako, nije. Glavnu revolucionarnu snagu on vidi među studentima i intelektualcima. U tim se razmatranjima nije udaljio od Marcusea. Čak bi se moglo reći da su njegova razmišljanja na nižem teorijskom nivou od Marcuseovih. Uočljivo je da Roszak površno promatra i studentski maj u Parizu 1968. godine. Dajući kontrakulturi i spremnosti omladine da »eksperimentira s nizom pobunjeničkih stilova života.« (str 36 i dalje — kurziv M. B.) Roszak zanemaruje političku dimenziju evropskih mladaca. Shema hereza koja ostaje na nivou individualnosti nije revolucionarna, ukoliko se privatni život ne izjednači s javnim. Ukoliko se pitanje angažmana ne razmotre kao esencijalna pitanja svakog pojedinca. Uključivanje svakog pojedinca u društveni i politički život podrazumijeva totalni individuum. Inače, bez takvog angažmana, »forma totalnog odbijanja« je besmislena.

Označavajući tako sukob generacija, a ne klasa, za bitnu pretpostavku revolucije, Roszak znatno otupljuje svoju oštricu jer ne uviđa da rješenje gordijskog čvora kasnog američkog kapitalizma može dati samo revolucija koja bi išla na ukidanje klasnog odnosa. Njezina bit morala bi biti, dakako, klasna, a ne generacijska. To, ipak, ne umanjuje dubinu njegovih anatomskih prikaza tehnokracije i njezinu konzekventnu kritiku.

Kontrakulturni pokret je išao na rušenje tradicionalnih obrazaca življenja. Izgleda da je kontrakulturu nemoguće znanstveno odrediti, a to bi bilo i glupo. Kontrakultura je odbijanje, suprotstavljanje. Uočavajući opasnost koja prijete od vladavine racionalnog uma, znanosti i objektivne svijesti mladi nastupaju u svijet vrijednosti generacije svojih roditelja poput kentaura na slici zabata Zeusova hrama u Olimpiji. Pod nazivom kontrakultura »podrazumijeva se kultura koja je toliko korijenito udaljena od glavnih tokova našeg društva da mnogima već ne izgleda kao kultura nego kao provala barbara« (str. 41). Provala barbara znači »sukob međusobno nepomirljivih koncepcija života«. Na žalost, a to možemo reći s distance od deset godina, ondašnja mlada generacija imala je sa sobom samo zdrave instinkte kojima je tražila nemoguće. Ako se znade što se neće to još ne znači da se može početi graditi bolji svijet. Identitet generacije pronađen u rocku ili u protestu Dylana ili pjesmama Allena Ginsberga pokazao se nedovoljnim da za duže okupi svoje sljedbenike. Taj pokret nije imao revolucionarnu disciplinu, a čini mi se da je upravo taj labavi identitet generacije doveo do toga da su se gotovo svi sljedbenici pokreta, uredno podšišani, odavno etablirali u sistem protiv kojeg su se borili, pardon, **bunili**.

Osjećajući da postoje slabosti u koncepcijama sretnoga svijeta s one strane tehnokratskog društva, Roszak a i »oštroumni proroci pokreta« upućuju da izgradnja dobrog društva nije na razini klase, partije ili neke druge socijalne institucije već da je riječ o razvoju neintelektualnog nivoa ličnosti. (Ova, nazovimo je, psihološka utopija nema oštrinu ni konkretnost kritike Morusa ili Campanelle!) Oni odbacuju socijalni pokret (?) i smatraju da je izgradnja dobrog društva primarno psihički zadatak (vidi naročito strane 44—45 i 53—55). Otuda i proizlazi ograda koja je proturječna: »Ono što mladenačko otpadništvo našega vremena čini prije kulturnim fenomenom nego pukim političkim pokretom jeste činjenica da ono cilja s onu stranu ideologije prema nivou svijesti, pokušavajući transformirati naše najdublje doživljaje sebe samoga, drugog čovjeka ili okoline« (str. 45). Stav je u tome proturječan, jer zahtjev za totalnim čovjekom, ako hoćemo slobodnim društvom, mora biti zahtjev za rušenjem ideologije i za us-

RECENZIJE

postavljanjem političkog društva, ili kako bi se reklo Marxovim rječima, za uspostavljanjem komunizma kao humanog saobraćaja, carstva slobode kome će temelj biti rad slobodnih asocijacija.

Sve u svemu, ova divna knjiga mora se prihvatiti ne kao znanstvena sociologija, jer se bavi protiv poznanstvljenja svijeta, ne kao studija o kulturi, jer ona je protiv nje, ne smije se suviše racionalno ocjenjivati, poglavito ne sudovima tradicionalne (konzervativne) sociološke aksiologije. Ta knjiga je zanos. Moramo je prihvatiti ili odbaciti. Smatram je itekako prihvatljivom, prihvatljivom kao pobunu i jedan punokrvi akt življenja. Življenja istinski humanog svijeta!

Mata Bošnjaković